

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.09>**Віктор Яцина,***аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ,
суддя Апеляційного суду Харківської області*

ПРИНЦИПИ СУДОВОГО КЕРІВНИЦТВА ТА ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Статтю присвячено дослідженню проблем співвідношення та взаємозв'язку принципів судового керівництва та змагальності сторін у цивільному судочинстві України. На підставі проведеного дослідження в роботі констатується, що розгляд судом цивільної справи має відбуватися у межах змагального процесу. Змагальність сторін – принцип цивільного судочинства, згідно з яким розгляд справи проводиться у формі спору сторін у судовому засіданні. Причому всі учасники процесу наділені рівними процесуальними правами, а суд зобов'язаний прийняти всі передбачені законом заходи для всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи з метою винесення законного й обґрунтованого рішення. Принцип змагальності сторін у цивільному судочинстві полягає в широкій можливості сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, на свій розсуд і у спосіб, визначений законом, визначати й використовувати доказову діяльність, відстоюючи свої права, інтереси та позицію у справі.

Закріплення та реалізація принципу змагальності сторін у цивільному процесі не передбачає наявності активної позиції суду в справі. У цивільному процесі принцип судового керівництва виступає принципом, який забезпечує насамперед виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства, здійснення учасниками цивільного процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними своїх обов'язків. Активні повноваження суду в процесі судового доказування покликані забезпечити баланс сил сторін у змагальному процесі.

Змагальність сторін та судове керівництво є самостійними принципами, як входять до гармонійної системи принципів цивільного судочинства. Разом із тим слід зазначити, що принципи змагальності сторін та судового керівництва перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємовпливі. Відповідно, реалізація принципів судового керівництва та змагальності сторін має забезпечити певним чином гармонізацію процесуальних цінностей цивільного судочинства з точки зору його публічно-правової та приватноправової природи. Таким чином, важливе право реалізації рівних можливостей у цивільному процесі відводиться принципу судового керівництва, який у своєму взаємозв'язку із принципом змагальності сторін дозволяють суду, як активному суб'єкту розгляду цивільної справи, прийняти правосудне, об'єктивне, обґрунтоване і справедливе рішення.

Ключові слова: цивільне судочинство, правосуддя в цивільних справах, європейські стандарти правосуддя, принцип судового керівництва в цивільному судочинстві, принцип змагальності сторін у цивільному судочинстві.

Постановка проблеми. У Конституції України визначено, що Україна – суверенна й незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Правова держава не лише гарантує особам дотримання основних прав і свобод громадян, а й забезпечує наявність дієвого механізму реалізації цих прав у державі. Одним із ключових механізмів реалізації цього права є право на судовий захист. На сучасному етапі формування в Україні правової держави, прагнення суспільства до

високих стандартів захисту прав людини, приведення вітчизняного законодавства до європейських стандартів, у тому числі й у правосудді, виникає необхідність подальшого вдосконалення цивільного судочинства. Вдосконалення судових процедур у сфері здійснення правосуддя із цивільних справ детерміновано тією обставиною, що Україною 17.07.1997 р. ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 р. Факт такої ратифікації покладає

на Україну обов'язок дотримання тих вимог щодо захисту прав людини, які визначені Європейською спільнотою, та, насамперед, вимог щодо доступності правосуддя та права людини на справедливий судовий розгляд. Із метою створення гарантій реалізації зазначених конвенційних вимог до правосуддя, в тому числі й із цивільних справ, необхідно створити такі судові процедури та моделі цивільного судочинства, які б забезпечили реалізацію права на справедливий судовий розгляд [1, с. 130].

Рівень гарантованості прав особи в цивільному судочинстві та способи їх реалізації повинні відповідати певним європейським і світовим стандартам правосуддя в цивільних справах, які, у свою чергу, мають становити систему правових норм і принципів, що будуть гарантувати особі в межах судового змагального процесу однакові можливості користування всіма матеріальними та процесуальними правами. Важлива роль у реалізації рівних можливостей у цивільному процесі відводиться принципу процесуальної активності суду, який у взаємозв'язку із принципом змагальності сторін дозволяє суду, як активному суб'єкту розгляду цивільної справи, прийняти правосудне, об'єктивне, обгрунтоване і справедливе рішення.

Дотримання цивільної процесуальної форми суб'єктами цивільного процесу та необхідність виконання його завдань визначають на нинішньому періоді розвитку держави та правової системи наявність публічно-правового інтересу в цивільному процесі: процесуальної активності суду, яка також є невід'ємною умовою розвитку процесу. Ідея активної ролі судді в керівництві цивільним процесом на сучасному етапі розвитку системи правосуддя об'єктивно виникла на фоні загальних факторів неефективності цивільного процесу: судової тяганини та фактичної процесуальної нерівноправності сторін, дорожнечі, неефективності та, як наслідок, невизначеності з точки зору досягнення мети судового процесу – справедливого та ефективного розгляду приватних спорів.

Розглядаючи в ретроспективі розвиток законодавства і правової думки про цивільне судочинство та оцінюючи його сучасний стан, дедалі очевиднішою стає необхідність нового пошуку належної моделі цивільного судочинства, обгрунтування її базисних характеристик, ефективних конструкцій процесуальної діяльності суду й учасників процесу, зокрема, з точки зору співвідношення та взаємозв'язку принципів процесуальної активності суду та змагальності сторін у цивільному судочинстві. Саме тому вини-

кла нагальна потреба в поглибленому науковому дослідженні, а також в аналізі судової практики та реалізації зазначених принципів у нормах цивільного процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам, що пов'язані зі становленням та змістом принципів змагальності сторін та процесуальної активності суду в цивільному судочинстві в різні його періоди, було присвячено низку наукових статей та комплексних розробок. Зокрема, дослідження цієї проблеми пов'язується з іменами Є. В. Васковського, М. М. Гершонова, М. А. Гурвича, М. Г. Авдюкова, В. П. Тараненка, К. С. Юдельсона, О. П. Клейнмана, В. М. Семенова та інших вчених. Серед більш сучасних наукових досліджень можна виділити роботи О. В. Гетманцева [2], О. І. Карплюка [3], В. В. Комарова [2], В. Ю. Мамницького [1; 5–7], В. А. Кройтора [8–17; 25], П. І. Шевчука [18; 19], Г. В. Фазикош [20], С. О. Волосенка [21], Ю. В. Неклеси [22], М. Й. Штефана [23], М. М. Ясинка [24–28] та ін. Утім, питанням співвідношення та взаємозв'язку принципів процесуальної активності та змагальності сторін у цивільному судочинстві в контексті судово-правової реформи в юридичній літературі приділялось не досить багато уваги. Аналізуючи юридичну літературу із цього питання, можливо констатувати той факт, що дослідження співвідношення та взаємозв'язку принципів процесуальної активності суду та змагальності сторін у цивільному судочинстві є незавершеними.

Мета статті – на основі аналізу наукових досліджень, теоретичного та практичного досвіду вітчизняних та зарубіжних досліджень охарактеризувати питання особливостей співвідношення та взаємозв'язку принципів процесуальної активності суду та змагальності сторін із метою визначення їх ролі і значущості в процесуальному порядку розгляду цивільних справ на утвердження конституційного принципу права на судовий захист прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Викладення основного матеріалу.

Успішне вирішення завдань, що стоять сьогодні перед країною в політичній, соціальній і економічній сферах, багато в чому залежить від здійснення правосуддя на засадах верховенства права, що забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини й громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави. Це зумовлює необхідність побудови правової держави, що можливо тільки за умови комплексного

та системного реформування всіх сфер суспільного життя, складовою частиною якого є продовження судово-правової реформи.

Із прийняттям останнім часом низки змін до чинного цивільного процесуального законодавства ґрунтовного дослідження потребують основні ідеї, положення, керівні засади права, тобто його принципи, визначальне місце серед яких посідають принципи судового керівництва та змагальності сторін. Роль і значення принципів цивільного процесуального права взагалі і принципів судового керівництва та змагальності сторін зокрема в сучасних умовах правотворення постійно зростають, оскільки вони й надалі трансформуються в норми права конкретного змісту. При цьому мають враховуватися міжнародні стандарти, теоретичні положення доктрини та позитивного досвіду зарубіжних держав із метою запровадження дієвих механізмів і гарантій забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина.

Захист конституційних прав і свобод людини та громадянина у формі цивільного судочинства забезпечується сукупністю та системою процесуальних дій суду та учасників процесу, які ґрунтуються на нормах ЦПК України, в яких відтворено принцип судового керівництва. Слід зазначити, що питання про самостійність принципу судового керівництва в науці цивільного процесуального права є дискусійним.

Прихильниками виділення самостійного принципу судового керівництва є Є. В. Васьковський, О. С. Короєд, В. В. Комаров, В. М. Семенов, Г. П. Тимченко, М. Й. Штефан та ін. Так, Є. В. Васьковський зазначав, що панівне становище в процесі належить суду, тому що суд є представником державної влади, якому підпорядковані сторони, а також тому що дії сторін зводяться фактично до того, щоб порушити діяльність суду й дати йому матеріал для постановлення правильного рішення [29, с. 62]. Аналогічну позицію зайняв В. М. Семенов, який стверджував, що активність суду створює самостійний принцип цивільного процесуального права, основне призначення якого – допомога з боку суду особам, які беруть участь у справі, у здійсненні ними своїх прав, а також контроль за їхніми розпорядчими діями [30, с. 125–141]. Підтримують цю позицію і сучасні вчені-процесуалісти, серед яких можна назвати таких, як: О. І. Карплюк, В. В. Комаров, О. С. Короєд, Г. П. Тимченко та ін. Інша група вчених включає активні повноваження суду, які є серцевиною принципу судового керівництва, до змісту інших принципів, у тому числі і принципу змагальності. Так, А. В. Андрушко вважає, що

активність суду – це елемент реалізації низки принципів цивільного процесу: змагальності, об'єктивної істини, законності тощо [31, с. 36]. В. І. Тертишников не розглядає процесуальну активність як самостійний принцип, проте й не заперечує її. Учений вважає, що вона входить як складова частина до принципів диспозитивності і змагальності [32, с. 34]. В. А. Кройтор стверджує, що існують самостійні принципи цивільного судочинства – принцип поєднання змагальності та процесуальної активності суду в цивільному судочинстві [8–11; 14–17], диспозитивності та процесуальної активності суду в цивільному судочинстві [13] та принцип поєднання засад рівноправності сторін та забезпечення балансу їх рівних правових можливостей [12]. Тобто позиція В. А. Кройтора полягає в тому, що активні повноваження суду мають бути включені до змісту відповідних галузевих принципів: змагальності, диспозитивності та процесуальної активності суду. Вважаємо, що позиція цієї групи вчених може бути оцінена критично.

Як бачимо, в науці цивільного процесуального права точиться гостра дискусія навколо питання, чи існують підстави існування самостійного принципу – процесуальної активності суду, чи процесуальну активність суду слід включати як складову частину до принципу змагальності сторін. Як зазначає О. І. Карплюк, в українській процесуальній доктрині все частіше виникають логічні запитання щодо того, які аспекти в співвідношенні змагальності й судового керівництва гармонійно збалансують права сторін із повноваженнями суду та в чому полягають їх особливості [3, с. 80].

Зупиняючись на сучасному розумінні принципу змагальності, слід зазначити, що у ст. 129 Конституції України серед засад судочинства є змагальність сторін і свобода надання ними своїх доказів та доведення перед судом їх переконливості. Відповідно, ЦПК України також закріпив правило про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін (ст. 12). Тепер ЦПК України, виходячи із зафіксованого в ньому положення про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності (ч. 1 ст. 12 ЦПК України), покладає обов'язок доказування на сторону. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, а із суду знято обов'язки збирання доказів і встановлення істини незалежно від наданого сторонами доказового матеріалу. ЦПК України дозволяє зробити висновок, що нині весь процес судового розгляду справи здійснюється у формі змагання

між сторонами, підставою для якого є протилежність їх матеріально-правових інтересів. Крім того, згідно із ч. 4 ст. 12 ЦПК України кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій. Зараз, якщо сторони не надають доказів, це може мати для них негативні наслідки: ухвалене рішення буде ґрунтуватися тільки на тих доказах, що були подані до суду [28, с. 32].

О. І. Карплюк слушно зазначив, що, не маючи наміру применшувати важливість принципу змагальності в цивільному процесі, все ж таки вважає, що завершальна оцінка його дій визначається крізь призму судового керівництва. Адже на суд відповідно до ч. 3 ст. 58 ЦПК України (*нині – ч. 4 ст. 77 ЦПК України*) покладено стратегічний обов'язок – визначити остаточний предмет доказування: суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування [3, с. 80]. Саме через ці повноваження, як зазначається в юридичній літературі, й проявляється активна участь суду в процесі. Активна участь суду проявляється в остаточному визначенні предмета доказування, збиранні за своєю ініціативою необхідних доказів та в їх дослідженні [33, с. 164]. Активність суду у процесі доказування проявляється також у тому, що він отримує та процесуально оформлює (закріплює) доказовий матеріал [2, с. 31].

Завдання законодавця під час регламентації конструкції доказування полягає в забезпеченні гармонійного поєднання активності сторін та суду в цивільному судочинстві. При цьому, на наш погляд, активність сторін відбиває приватноправові засади змагального процесу, а активність суду – публічно-правовий інтерес в ефективності відправлення правосуддя. І якщо раніше приватноправовим інтересам заінтересованої особи в цивільному судочинстві віддавалася перевага у регламентації інституту доказування, то наразі законодавець зважає також і на публічно-правові інтереси в межах зазначеного інституту. Передусім це проявляється в чіткому закріпленні обов'язків учасників справи та наслідків їх невиконання, забороні зловживань процесуальними правами та наділенні суду ефективними засобами боротьби з такими зловживаннями [34]. Наведені тези, на нашу думку, переконливо обґрунтовують висновок щодо питання співвідношення засад активності сторін та суду в цивільному судочинстві в регламентації інституту доказування: є всі підстави виділення як самостійних принципів цивільного судочинства принципу судового керівництва та принципу змагальності сторін.

Розглядаючи питання взаємозв'язку принципу судового керівництва та принципу змагальності сторін у цивільному судочинстві, тобто питання про певну кореляцію між цими принципами, маємо констатувати, що закріплення в цивільному процесуальному законодавстві України відповідної моделі судочинства, в тому числі положення щодо взаємозв'язку принципу судового керівництва та принципу змагальності сторін в цивільному судочинстві, зумовлюється насамперед завданнями та метою цивільного судочинства. Частина перша ст. 2 ЦПК України визначає мету та завдання цивільного судочинства і тому є визначальною для розуміння сутності всіх наступних статей ЦПК України. Метою цивільного судочинства є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Цією метою зумовлюються і завдання цивільного судочинства, якими є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. Під час розроблення, прийняття чинного ЦПК України, в тому числі й тих положень, що стосуються мети й завдань цивільного судочинства, були враховані базові постулати, закладені в міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною [28, с. 5].

Наступною ключовою нормою в нашому науковому дослідженні є ч. 5 ст. 12 ЦПК України, яка проголошує, що «суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість: 1) керує ходом судового процесу; 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; 3) роз'яснює в разі необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом; 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків». Як зауважує С. О. Шишкін, чинна редакція ЦПК України закріпила нову концепцію: замість обов'язку встановлювати об'єктивну істину на суд покладено обов'язок створити необхідні умови для всебічного й повного дослідження обставин справи, сприяти сторонам у здійсненні їхніх прав [35, с. 61, 122, 139].

Судова реформа в Україні, безумовно, правильно змінила функцію суду в судовому процесі. Нині закон, виходячи із зафіксованого в ньому положення про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності (ст. 12 ЦПК України), покладає обов'язок доказування на сторону:

кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, а із суду знято обов'язки збирання доказів і встановлення істини незалежно від наданого сторонами доказового матеріалу. Разом із тим, слід констатувати, що нині у країні склалась ситуація, коли у значної частини малозабезпеченого населення в результаті досить прогресивних змін ЦПК України з'явилися перешкоди на шляху реалізації їхнього права на судовий захист. Удосконалення наявних судових процедур, спрямованих на більш ефективне відправлення правосуддя, повинно прийматись у комплексі і, безумовно, не погіршувати положення громадян щодо можливостей реалізації ними свого права на судовий захист. О. В. Немировська зазначає, що головним контраргументом абсолютизації змагальності є захист прав економічно слабкої сторони, яка не може скористатися правовою допомогою представника в суді [36, с. 53]. Сьогодні важко уявити ефективно діючу модель цивільного судочинства, побудовану тільки на засадах змагальності. Нині оптимальне змагальне судочинство може полягати в тому, що засади змагальності мають бути в певних випадках доповнені принципом суддівського керівництва. Нерівність у можливостях реалізації особою свого права на судовий захист ставить під сумнів справедливість цивільного судочинства, яка в демократичних країнах визначається фундаментальним принципом правової системи.

Як зазначає О. С. Короед, залишається великий резерв для вдосконалення цивільного процесуального регулювання, зокрема внаслідок посилення активних повноважень суду та покладення на нього обов'язку щодо вчинення процесуальних дій, спрямованих на забезпечення своєчасного розгляду справи та недопущення необґрунтованого затягування процесу [37, с. 178]. Для цього ми вважаємо за необхідне надання судді на підготовчій стадії цивільного процесу повноважень із власної ініціативи, в порядку підготовки справи до судового розгляду, витребувати (зобов'язувати надати) докази, без яких неможливо розглянути конкретну цивільну справу з огляду на характер спірних правовідносин і визначений на цій основі предмет доказування.

Виконавши підготовчі дії з метою створення умов для ефективного здійснення сторонами їхніх процесуальних прав та забезпечення належної підготовки справи до судового розгляду, суддя має в ухвалі про відкриття провадження у справі попередити про обмежені строки розгляду та роз'яснити

сторонам їхній обов'язок надати всі наявні в них докази або повідомити про них суд, встановивши для цього певний строк та роз'яснивши наслідки їх несвоєчасного подання. Також пропонується в ухвалі про відкриття провадження залучати до розгляду справи осіб, які є очевидними учасниками спірних правовідносин сторін і яких може стосуватися спір [37, с. 178–179]. Підвищення активної ролі суду має відбуватися в цивільному судочинстві України шляхом прояву судом більш широкої власної ініціативи в проведенні процесуальних дій щодо збирання та дослідження доказів. Активні процесуальні дії суду в процесі судового доказування мають стати засобом усунення пасивності сторін у наданні суду доказів. Досить переконливо щодо цього висловився В. П. Тараненко, який зазначив, що немає жодної процесуальної системи, заснованої на змагальності, у якій би суд не брав жодної участі в змаганні сторін [38, с. 46].

В умовах розширення процесуального статусу сторін, пасивності суду, відсутності фактичної рівноправності сторін і традицій змагальності складаються «сприятливі» обставини для зловживань процесуальними правами. У результаті цього спотворюється суть правосуддя: механізм судового захисту використовується сторонами для порушення прав та інтересів інших осіб, а також суперечить публічним інтересам в організації ефективного й справедливого процесу [39, с. 5]. Тобто в разі, коли сторони допускають зловживання своїми процесуальними правами у змагальному процесі, суд має втрутитись із метою протидії можливим зловживанням.

Судове керівництво виявляється в тому, що суддя скеровує розгляд справи на забезпечення пропорційності використання процесуальних засобів сторонами, що може бути вкрай важливим, залежно від складності справ, а також контролює та регулює рух цивільного процесу для досягнення мети судочинства – справедливого розгляду й вирішення приватноправових спорів. Тобто йдеться про роль суду у визначенні порядку судочинства під час розгляду цивільної справи, а не про втручання в матеріальний бік справи, що регламентується принципом змагальності. Таким чином, формальне судове керівництво урівноважує принцип змагальності [40, с. 200].

У розгляді питання про взаємозв'язок принципу судового керівництва та принципу змагальності сторін в цивільному судочинстві є ще один важливий аспект. Маємо констатувати, що як принцип судового керівництва, так і принцип змагальності сторін в цивільному судочинстві мають свою

конкретно визначену сферу дії, порушення меж якої є неприпустимим [3, с. 81]. Кожне втручання суду має бути обґрунтованим та за згодою сторін.

На обґрунтування цієї позиції можливо вказати на положення ч. 1 ст. 84 ЦПК України. Відповідно до цієї статті учасник справи у разі неможливості самостійно надати докази, вправі подати клопотання про витребування доказів. Крім того, слід звернути увагу й на положення ч. 7 ст. 81 ЦПК України про те, що суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, із власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви в добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або під час виконання обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених ЦПК України. Зазначені норми ЦПК України, як і низка інших, є прямим підтвердженням дії принципу судового керівництва в цивільному судочинстві.

Висновки

На підставі проведеного дослідження можна констатувати, що реалізація ефективного судового захисту порушених, невідомих або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави передбачає, що кожна сторона під час розгляду справи повинна мати рівні можливості, а суд має дослідити всі аргументи кожної зі сторін, не віддаючи жодної переваги будь-якій з них. Таким чином, розгляд судом цивільної справи має відбуватись у межах змагального процесу. Змагальність сторін – принцип цивільного судочинства, згідно з яким розгляд справи провадиться у формі спору сторін у судовому засіданні. Причому всі учасники процесу наділені рівними процесуальними правами, а суд зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи з метою винесення законного й обґрунтованого рішення. Принцип змагальності сторін у цивільному судочинстві відповідає ст. 129 Конституції України і полягає в широкій можливості сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, на свій розсуд і в спосіб, визначений законом, визначати й використовувати доказову діяльність, відстоюючи свої права, інтереси та позицію у справі.

Закріплення та реалізація принципу змагальності сторін у цивільному процесі не виключає наявності активної позиції суду в справі. У цивільному процесі принцип судового керівництва виступає принципом, який забезпечує насамперед виконання

завдань та досягнення мети цивільного судочинства, здійснення учасниками цивільного процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними своїх обов'язків. Активні повноваження суду в процесі судового доказування покликані забезпечити баланс сил сторін у змагальному процесі. Змагальність сторін та судове керівництво є самостійними принципами, які входять до гармонійної системи принципів цивільного судочинства. Разом із тим слід зазначити, що принципи змагальності сторін та судового керівництва перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємовпливі. Відповідно, реалізація принципів судового керівництва та змагальності сторін має забезпечити певним чином гармонізацію процесуальних цінностей цивільного судочинства з точки зору його публічно-правової та приватноправової природи.

Таким чином, важливе право реалізації рівних можливостей в цивільному процесі відводиться принципу судового керівництва, який у взаємозв'язку із принципом змагальності сторін дозволяє суду, як активному суб'єкту розгляду цивільної справи, прийняти правосудне, об'єктивне, обґрунтоване і справедливе рішення.

Список використаних джерел:

1. Мамницький В. Ю. Принцип змагальності та моделі цивільного судочинства в контексті судово-правової реформи. *Форум права : електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 4. С. 130–140. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_34.pdf.
2. Гетманцев О. В. Деякі аспекти проблеми активності суду в цивільному процесі. *Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наук. праць. Вип. 91: Правознавство*. Чернівці : ЧДУ, 2000. С. 29–32.
3. Карплюк О. І. Судове керівництво й змагальність: особливості співвідношення та взаємодії в цивільному судочинстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 6. С. 80–82.
4. Комаров В. В., Мамницький В. Ю. Составительность в гражданском судопроизводстве. *Проблемы науки гражданского процессуального права* / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова ; под ред. проф. В. В. Комарова. Харьков : Право, 2002. С. 154–160.
5. Мамницький В. Ю. Принцип змагальності в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1995. 14 с.
6. Мамницький В. Ю. Полномочия суда по обеспечению составительности сторон в гражданском судопроизводстве. *Новая Конституция и проблемы совершенства законодательства : тематический сборник наук. праць*. Харків : НЮАУ, 1997. С. 101–106.
7. Мамницький В. Ю. Поняття та зміст принципу змагальності в цивільному судочинстві.

Форум права : електрон. наук. фахове вид. 2014. № 3. С. 201–206. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_34.pdf.

8. Kroitor Volodymyr, Mamnitskyi Valeriy. Adversarial Principle Under the New Civil Procedure in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. Issue 4(5). December 2019. С. 30–42. URL: http://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1576686982.pdf.

9. Kroitor Volodymyr, Mamnitskyi Valeriy. Adversarial Principle Under Conditions of Civil Process Reformation in Ukraine. Bringing Justice Closer to European Citizens 25-26th of October Faculty of Law and Administration. Conference materials. Gdańsk University. Gdańsk : Gdańsk University, 2019. С. 10–11. URL: <https://conferencedojustice.prawo.ug.edu.pl/wp-content/uploads/2019/10/Abstracts.pdf>.

10. Kroitor Volodymyr, Formation of the adversarial model of civil procedure in Ukraine: a brief review. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.). Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 20–22.

11. Kroitor V. A. The need for entrenchment in civil proceedings of independent principle of combining adversariality of parties with procedural activity of court. *Kobe Gakuin. Economic papers. Published by the society of Kobe Gakuin university*. 2017. Vol. 49. № 1–2. P. 125–149.

12. Кройтор В. А. Принцип поєднання начал рівноправності сторін та забезпечення балансу їх рівних правових можливостей. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2017. № 5(21)-1. С. 78–84.

13. Кройтор В. А. Поняття принципу поєднання засад диспозитивності та процесуальної активності суду в цивільному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2(73). С. 143–153.

14. Кройтор В. А. Сочетание состязательности и процессуальной активности суда как принцип гражданского судопроизводства. *Sciences of the Europe*. 2016. № 8(8) Vol 2. С. 119–128.

15. Кройтор В. А. Принцип состязательности в гражданском судопроизводстве Украины: отдельные вопросы. *Частное право : проблемы и тенденции* : Материалы II Международной научно-практической конференции / отв. ред. : В. В. Долинская, Н. П. Заикин. Серия: Библиотека журналов «Законность», «Уголовное право», «Гражданское право». М. : АНО «Юридические программы», 2012. С. 255–260.

16. Кройтор В. А. Принцип состязательности в гражданском судопроизводстве Украины. *Гражданское право*. 2011. № 1. С. 10–15.

17. Кройтор В. А. Сучасні аспекти розвитку принципу змагальності в цивільному процесі. *Вісник Ужгородського національного університету*. Право. 2008. Вип. № 11. С. 238–245.

18. Шевчук П. І. Історичні аспекти розвитку принципу змагальності в цивільному процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 1. С. 30–33.

19. Шевчук П. І. Розширення дії засад змагальності та диспозитивності при розгляді справ у суді першої інстанції. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 3. С. 20–23.

20. Фазикош Г. Змагальний тип цивільного судочинства та вплив змагальних процедур на судові рішення. *Право України*. 2002. № 12. С. 27–32.

21. Волосенко С. О. Принципи змагальності та об'єктивної істини в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 19 с.

22. Неклеса Ю. В. Принцип змагальності та диспозитивності в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2011. 20 с.

23. Штефан М. Й. Цивільний процес : підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : Ін Юре, 2001. 698 с.

24. Цивільний процес : підручник / за загальною ред. д. ю. н., доцента М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2014. 744 с. С. 61–87.

25. Кройтор В. А., Ясинок М. М. Принципи усності, безпосередності та безперервності в цивільному судочинстві : монографія. Харків : Еспада, 2007. 152 с.

26. Господарський процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н., професора М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 522 с.

27. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н., професора М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 522 с.

28. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н., професора М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 604 с.

29. Васильковский Е. В. Учебник гражданского процесса : под ред. и с пред. В. А. Томсинова. Москва : Зерцало, 2003. 566 с.

30. Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. Москва : Юрид. лит., 1982. 152 с.

31. Андрушко А. В. Принцип диспозитивности гражданского процессуального права : монография. Харків : Консум, 2006. 169 с.

32. Тertiшников В. І. Цивільний процес України. Харків : ФІНН, 2011. 376 с.

33. Порівняльне судове право : підручник / М. М. Міхєнко, В. В. Молдаван, Л. К. Радзівська. Київ : Либідь, 1993. 321 с.

34. Луспенник Дмитро. Доказування в цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. URL: <http://kdkako.com.ua/dokazuvannya-u-civilnomu-procesi-shcho-novogo-u-cpk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuвання/>.

35. Шишкин С. А. Состязательность в гражданском и арбитражном судопроизводстве. Москва : Юридическое бюро Городец, 1997. 192 с.

36. Немировская Е. В. Состязательность : старое понятие, новое содержание. *Право Украины*. 1999. № 9. С. 53–55.

37. Короед С. О. Вплив рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи на ефективність цивільного судочинства в Україні. *Порівняльно-правові дослідження*. 2014. № 1. С. 175–182.

38. Тараненко В. Ф. Принцип состязательности в советском гражданском процессе : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1954. 266 с.

39. Грель Я. В. Злоупотребления сторон в гражданском и арбитражном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Новосибирск, 2006. 27 с.

40. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.

The article is focused on studying the problems of correlation and interrelation of principles of judicial guidance and the parties' adversarial system in civil legal proceedings of Ukraine. On the basis of the conducted research, the author of the paper has stated that a court hearing of a civil case should take place within the framework of adversarial proceedings. The parties' adversarial system is the principle of civil legal proceedings, according to which the case is heard in the form of a dispute between the parties during a court hearing. Moreover, all participants in the process are endowed with equal procedural rights, and the court is obliged to take all the measures established by law for a comprehensive, complete and objective consideration of the case in order to make a lawful and well-founded decision. The principle of the parties' adversarial system in civil legal proceedings lies in the broad ability of the parties and involved in the case, to determine and use evidentiary activity at their discretion and in the manner prescribed by law, by asserting their rights, interests and position in the case.

The consolidation and implementation of the principle of the parties' adversarial system in civil procedure does not exclude the active position of the court in the case. The principle of judicial guidance in civil procedure is the principle that ensures, first of all, the fulfillment of the tasks and the achievement of the objective of civil legal proceedings, the exercise of the procedural rights by the participants of civil procedure and the performance of their duties. The active powers of the court in the process of judicial proving are intended to ensure the balance of forces of the parties within adversarial system.

The parties' adversarial system and judicial guidance are stand alone principles as they are part of a harmonious system of civil legal proceedings principles. At the same time, it should be noted that the principles of the parties' adversarial system and judicial guidance are closely interrelated and mutually reinforcing. Accordingly, the implementation of the principles of judicial guidance and the parties' adversarial system should ensure the harmonization of the procedural values of civil legal proceedings in a certain way, in terms of its public and legal and private nature.

Thus, the important right to equal opportunities within civil procedure has the principle of judicial guidance, which combined with the principle of the parties' adversarial system, allows the court, as an active subject of civil proceedings, to make a legally valid, objective, justified and fair decision.

Key words: civil legal proceedings, civil justice, European standards of justice, the principle of judicial guidance in civil legal proceedings, the principle of the parties' adversarial system in civil legal proceedings.